

12. Завальнюк О. М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) / О. М. Завальнюк, Ю. В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка НОВА, 2001. – 212 с.
13. Кукурудзяк М. Г. З історії національної школи і педагогічної думки в Українській Народній Республіці / М. Г. Кукурудзяк, М. М. Собчинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. – 175 с.
14. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Кн. 1. X–XIX ст. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ : Либідь, 2005. – 621 с.
15. ЦДАВО України. – Ф. 2581. Народне міністерство освіти УНР (1917–1918). – Оп. 1. – Спр. 1. Протоколи шкільної ради при міністерстві, 17 липня 1917 р. – 24 квітня 1918 р. – 153 арк.
16. ЦДАВО України. – Ф. 2581. Народне міністерство освіти УНР (1917–1918). – Оп. 1. – Спр. 14. Листування, 17 липня 1917 р. – 24 квітня 1918 р. – Арк. 53.
17. ЦДАВО України. – Ф. 2201. Міністерство освіти Української держави (1917–1920). – Оп. 1. – Спр. 12. Обіжники Генерального секретаря освітніх справ про організацію роботи в школах України; тимчасовий закон про управління шкільними справами на Україні (25 липня 1917 – 10 грудня 1918). – 171 арк.
18. ЦДАВО України. – Ф. 2201. Міністерство освіти Української держави (1917–1920 рр.). – Оп. 1. – Спр. 399. Обіжники Міністерства народної освіти про організацію роботи середніх шкіл, 1917–1918 рр. – 88 арк.
19. Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р.-5. Постанови Подільського губвиконкому (1927–1928). – Оп. 1. – Спр. 503. – 95 арк.

І. О. Орищенко

Викладання курсу історії України за підручником О. Я. Єфименко крізь призму регіоналістики

На сьогодні, в умовах масштабного реформування освітньої системи, важливим є вивчення здобутків та прорахунків реформ освіти, а також досвіду педагогів та освітян 1917–1921 рр. У фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігається «Початковий підручник українсько-московської історії для шкіл народніх», написаний Олександром Яківною Єфименко (1848–1918), етнографом і дослідницею історії українських земель, народного побуту та звичаїв.

До цієї проблематики неодноразово зверталися дослідники. Актуальні питання реформування освіти зазначеного періоду висвітлено у статтях Л. Березівської [1–5], В. Купрійчука. Особливості створення підручників для українських шкіл досліджували В. Калабська та І. Лебідь. До біографії подружжя Єфименків звертаються Я. Сурман, Г. Старикова, А. Капеллер.

О. Я. Єфименко народилася 30 травня 1848 р. в с. Варзуги Кольського повіту Архангельської губернії. Закінчила жіночу гімназію в Архангельську, вчителювала у м. Холмогори Архангельської губернії, де і познайомилася зі своїм чоловіком – П. С. Єфименком. Українець за походженням, етнограф, був відправлений у заслання за участь у студентському русі, де продовжив зібрання і обробку етнографічного матеріалу, друкував праці, присвячені побуту та звичаям населення півночі Росії і зумів зацікавити науковою діяльністю Олександром Яківну. У 1877 р. подружжя переїхало до України. О. Я. Єфименко співпрацювала з Імператорським російським географічним товариством, Харківським історико-філологічним товариством, Харківським

товариством грамотності, Полтавською вченою архівною комісією, виступала з доповідями та друкувала наукові праці у часописах.

У 1907 р. О. Я. Єфименко викладала на Вищих Бестужевських жіночих курсах у Петербурзі, створила український гурток та бібліотеку. У 1910 р. Харківським університетом їй було присвоєно ступінь доктора історії та звання професора. У 1917 р. повернулася до України, де продовжувала науково-дослідницьку роботу. У лютому 1918 р. надіслала Д. І. Багалію рукопис підручника з українсько-московської історії, який і став об'єктом нашого дослідження. У ніч з 17 на 18 грудня 1918 р. О. Я. Єфименко загинула під час нападу бандитів.

Упорядкований О. Я. Єфименко підручник для початкових шкіл Харківщини, мав сприяти формуванню політичної свідомості, відчуття громадянства. За зразок та інформативно-методичну основу було взято «Історію Слобідської України» Д. І. Багалія. О. Я. Єфименко наголошує, що стосовно питань української історії є значні труднощі у дотриманні принципу об'єктивності. Частина етнічних українських земель знаходились у складі іноземних держав, які не визнавали їх права на мовну чи історичну окремішність, тому і для учня, і для вчителя складно відмежувати власну історію від великодержавної. Грунтуючись на досвіді вчителювання, О. Я. Єфименко наголошує, що недоцільно надавати мовному питанню політичного забарвлення та наполягає на врахуванні при написанні підручника політичних особливостей регіону.

Матеріал підручника містить розділи, присвячені історії Слобожанщини, Наддніпрянської України, Московської держави, Київської Русі. Причиною такого розташування змістових частин є впевненість О. Я. Єфименко у необхідності розпочинати вивчення предмета з історії рідного для дітей Харківщини краю, далі розглядати досить близьку за суспільно-політичними та економічними ознаками Наддніпрянщину. Ознайомлення з російською історією, на думку автора, надає учням змогу зрозуміти спільні й відмінні риси російської та української державотворчої, ментальної, соціокультурної традиції. Нарешті, винесення у кінець курсу історії Київської Русі О. Я. Єфименко вважає природним, оскільки дітям складно зрозуміти події, віддалені від них у часі.

У підручнику розглянуто походження назви регіону (Слобожанщина), причини переселення людей на Схід, особливості управління, суспільно-економічного устрою та співвідношення повноважень місцевої та імперської адміністрації. Пояснення причин та наслідків історичних подій та процесів враховує вікові особливості сприйняття інформації, має образний характер. Авторка дотримувалася у викладі матеріалу принципу доступності стилю наукової праці для пересічного читача і вважала, що заради цього можна відійти від ретельного переліку дрібних фактів.

О. Я. Єфименко залишила помітний слід у розвитку українського культурно-просвітницького руху та наукової думки, здійснила внесок у підготовку шкільного підручника з української історії. Цій непересічній постаті приділялося чимало уваги у вітчизняній історіографії, однак у її

біографії та науковій діяльності ще багато моментів, які чекають на свого дослідника.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Проблеми освіти та виховання в діяльності київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Березівська Лариса Дмитрівна ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ, 1998. – 212 арк. – Бібліогр.: арк. 174–189.
2. Березівська Л. Д. Реформа шкільної освіти в добу Центральної Ради як перший національний досвід / Лариса Березівська // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 40–46.
3. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в період гетьманату П. Скоропадського (29 квітня – 13 грудня 1918) / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини [та ін.]. – Умань, 2006. – Вип. 1. – № 2. – С. 15–32.
4. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX ст.: історіографія питання / Л. Д. Березівська // Історико-педагогічний альманах // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини [та ін.]. – Умань, 2009. – Вип. 1. – № 10. – С. 15–28.
5. Berezivska L. D. The Ukrainian educational Vilna Ukrainiska Shkola (Free Ukrainian School) journal (1917–1920) as a source of the history of Ukrainian and foreign education (History of Education Society (UK)) / L. D. Berezivska // History of Education Researcher, number 101, may, 2018. – P. 3–11.

Ж. Г. Стельмашук

Річні звіти як джерело дослідження проблеми виховання дисциплінованості учнів жіночих та чоловічих шкіл м. Рівного (1943–1954 рр.)

Переосмислення підходів до виховання дисциплінованості як морально-вольової якості особистості в умовах Нової української школи зумовлює необхідність врахування досвіду виховання дисциплінованості шкіл спільного та роздільного навчання (1943–1954).

Джерельна база досліджуваної проблеми передбачає звернення до архівних матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

Однак проведене дослідження було б неповним без аналізу регіональних архівних матеріалів. Відтак, предметом наукової уваги стали матеріали окремих фондів Державного архіву Рівненської області. Так, значний масив інформації щодо проблеми виховання дисциплінованості учнів жіночих і чоловічих шкіл можна отримати зі справ фондів «Міське управління освіти» (Р–329) та «Обласне управління» (Р–2).

Здійснений аналіз річних звітів шкіл міста Рівне (тоді – Ровно) та Рівненського міського відділу народної освіти дав змогу об'єктивно висвітлити досліджувану проблему у практиці роботи шкіл в умовах роздільного навчання.

Предметом дослідження стали річні звіти п'яти чоловічих шкіл м. Рівне: двох семирічних (№ 6, № 9) та двох середніх (№ 2, № 3). Детальний аналіз цих документів дав змогу зробити висновки про те, що проблема дисципліни у чоловічих школах стояла досить гостро упродовж усіх років